

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

КОНТЕКСТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛОДИМИРА БОНДАРЯ. АДАПТИВНЕ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

**Матеріали I Всеукраїнських педагогічних читань
пам'яті Володимира Бондаря**

3 жовтня 2024 року

**З нагоди відзначення 190 річниці Українського
державного університету імені Михайла Драгоманова**

Київ - 2024

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «УКРАЇНЬСЬКА АСОЦІАЦІЯ
ПЕДАГОГІВ І ПСИХОЛОГІВ ПОЧАТКОВОЇ, ДОШКІЛЬНОЇ І
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

***КОНТЕКСТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛОДИМИРА БОНДАРЯ.
АДАПТИВНЕ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ***

**матеріали І Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті
Володимира Бондаря**

3 жовтня 2024 року

Київ – 2024

УДК 37(477)(092)Бондар В.: [378.02-044.347:355.01(477)]

К64

Друкується за рішенням Вченої ради Педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Протокол №3 від 25 вересня 2024 року).

Голова редакційної колегії: *В.П.Андрущенко*, дійсний член НАПН України, член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Відповідальний редактор: *Т.О. Олефіренко*, кандидат педагогічних наук, професор, декан Педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова

К64 Контексти наукових досліджень Володимира Бондаря. Адаптивне навчання студентів в умовах воєнного стану та відновлення України : матеріали I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті Володимира Бондаря (3 жовтня 2024 року): збірник тез / ред.кол: В.П. Андрущенко (голова) [та ін.]. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова. 2024. 230 с.

До збірника увійшли матеріали I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті Володимира Бондаря (3 жовтня 2024 року).

Матеріали збірника будуть корисними для дослідників, науковців, аспірантів, викладачів, студентів.

© В.П. Андрущенко, Т.О. Олефіренко, автори статей, 2024.

ISBN 978-966-931-313-3

© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024.

*Корх Віра Михайлівна,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
УДУ імені Михайла Драгоманова*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО

Основним завданням закладу вищої освіти є підготовка спеціаліста з обраного фаху, здатного професійно виконувати певну соціальну функцію, досягати соціальної успішності та бути конкурентно-спроможним фахівцем на ринку праці. Сучасний заклад вищої освіти, зокрема, готує фахівців, які можуть виконувати роль вчителя, практичного психолога, соціального педагога, вихователя чи керівника дошкільної установи тощо. Вирішальним у підготовці фахівців освіти є відповідна готовність, ставлення, певна позиція студента відносно своєї професійної діяльності, становлення особистісно-професійних якостей та загальних і професійних компетентностей.

Згідно закону України «Про освіту»: метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [2].

Сформовані особистісні та професійні якості студента є підґрунтям успішної навчальної та професійної діяльності, виступають компонентом *комунікативної компетентності*, впливають на формування вольових та моральних якостей. Рівень сформованості особистісних та професійних якостей особистості студента відображається у специфіці його поведінки, спілкування, науковій та громадській діяльності, що є предметом вивчення багатьох досліджень психологічних аспектів підготовки майбутніх фахівців закладу вищої освіти (Л._Долинська, О. Дусавицький, Є._Заїка, О. Іванова, Н. Крейдун, С._Максименко, Н. Наумчик, О. Научитель, Н._Повякель, В. Панок, О._Солодухова, О. Фалько, Т. Хомуленко, Н. Чепелева, Л._Яворовська, Т._Яценко та ін.).

Саме у студентські роки процес формування особистісних та професійних якостей набуває особливої інтенсивності. Юнацький вік характеризується

усвідомленням власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших. У цьому віці остаточно складається фундамент морально-ціннісних орієнтацій, окреслюється коло головних напрямків, пошуків, самореалізації тощо. Професійні інтереси, політичні орієнтири, стиль поведінки, характер міжособистісної комунікації тощо.

Вивченням формування комунікативної компетентності займалися такі вчені: Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, О. Божович, Т. Вольфовська, Є. Головаха, Т. Годлевська, В. Давидова, О. Деркач, Г. Данченко, О. Добротвор, М. Докторович, В. Духневич, Ю. Ємельянов, О. Жирун, Т. Іванова, С. Козак, Т. Ладиженська, А. Леонтєв, М. Лісіна, С. Макаренко, Є. Мелібруда, Р. Немов, В. Панфьоров, Л. Петровська, М. Станкін, С. Трубачева, Н. Паніна, Р. Парошина, В. Черевко, С. Щербак, Л. Яковлева та ін.

У нормативно-правовому документі Базовий компонент дошкільної освіти наведене таке визначення *комунікативної компетентності*: здатність дитини до спілкування з однолітками і дорослими у різних формах конструктивної взаємодії; здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію. З комунікативною компетентністю тісно пов'язана *мовленнєва компетентність*, під якою розуміють здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних та невербальних засобів. Мовленнєва компетентність об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність і взаємозумовленість [1].

Комунікативна компетентність у системі професійної освіти традиційно розглядається як інтегративна властивість особистості, що передбачає здатність людини до успішної реалізації комунікативних здібностей, умінь та навичок міжособистісного та фахового спілкування. Комунікативна компетентність зумовлює сформованість у здобувача професійно спрямованої освіти навичок цілепокладання у комунікації, здатності адекватно оцінювати ситуацію й визначати конгруентні способи взаємодії, готовність до варіювання мовленнєвої поведінки, гнучкого змінення стилів комунікації (Н. Токарева, 2022) [6, с. 155-156].

Емпірично дослідивши логіко-сміслову організацію мовлення здобувачів вищої освіти педагогічного університету (257 студентів), Н. Токарева зазначає, що через орієнтованість загальної та професійної освіти на засвоєння готових алгоритмів вирішення типових задач і тестовий контроль знань, в результаті

чого відбувається знецінення розвитку комунікативних навичок особистості, значна кількість здобувачів вищої освіти, і зокрема – психолого-педагогічного спрямування, мають проблеми із моделюванням мовленнєвих конструкцій, висловлюванням і аргументованим доведенням своїх думок, організацією професійного спілкування [6, с. 156].

З метою розвитку комунікативних та соціально-перцептивних здібностей студентів, оптимізації міжособистісних відносин у групах, сприяння самопізнанню, саморозвитку, самореалізації та формуванню комунікативної компетентності студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти рекомендуємо використовувати тренінгові технології в освітньому процесі.

Під *соціально-психологічним тренінгом* (СПТ) у широкому сенсі розуміється система активної підготовки до взаємодії. Відомо, що процес взаємодії, соціальної перцепції (міжособистісного сприймання та пізнання) та комунікації є сторонами цілісного процесу спілкування (Г. Андрєєва). Загальна мета соціально-психологічного тренінгу – підвищення компетентності у царині спілкування як міжособистісної взаємодії, удосконалення комунікативної поведінки особистості (В. Захаров, Н. Хрящева, Л. Петровська, А. Ситников). Головними перевагами соціально-психологічного тренінгу як засобу навчання виступає його здатність слугувати цілям навчання і можливість переводити реальні цілі в реальні результати (В. Сатір). З цією метою широко використовуються такі форми роботи як групові дискусії та ігрові розвиваючі та психокорекційні вправи.

Різні дослідники застосовували у своїх дослідженнях тренінгові технології з метою формування певних якостей особистості: Ю. Ємельянов, Л. Петровська, І. Вахоцька та О. Жирун, В. Духневич, Н. Фалько використовували соціально-психологічний тренінг для розвитку комунікативної компетентності; С. Третьяков - з метою корекції особливостей емоційного реагування, підвищення професійної готовності, формування продуктивних взаємостосунків з оточуючими, розвитку психологічної компетентності тощо.

Застосування тренінгових технологій в освітньому процесі закладу вищої освіти сприяють розвитку студентської молоді завдяки таким особливостям (О. Чуйко): налагодження групової згуртованості, особливості організації їх освітньо-виховного процесу; усвідомлення під час тренінгу на власному досвіді цінності згуртованості колективу для виконання спільних завдань, координації дій, обміну інформацією загалом для майбутньої професійної діяльності (профілактики професійного вигорання, розвитку, досягнень); усвідомлення

процесу навчання як частини життєвого плану, у якому всі ситуації навчання (труднощі у роботі, побуті, стосунках) можуть стати важливим досвідом, ресурсом для професійного успіху; усвідомлення цінності знань для задоволення потреби відчувати себе професіоналом, особистістю, яка реалізувала власний потенціал.

Цілями удосконаленого нами (В. Корх, 2013) та апробованого в рамках дисертаційного дослідження комунікативного тренінгу є: 1) сформувати базові психологічні знання про особистісні властивості, стилі взаємодії, спілкування та роль емоцій та почуттів в житті людини; 2) розвинути соціально-перцептивні та комунікативні компетенції; 3) розвинути вміння адекватно виражати свої емоції та почуття, а також розуміти «мову емоцій» партнерів по спілкуванню (розвиток емоційного інтелекту); 4) підвищити рівень рефлексивності, інтуїтивності, емпатійності та навичок ідентифікації з партнерами по взаємодії, створити мотивацію для подальшого саморозвитку учасників; 5) тренувати вміння рефлексії, децентрації; 6) згуртувати учасників, сформувати атмосферу довіри для ефективнішої особистісної роботи в тренінговій групі [3, с. 124].

Розглянемо детальніше процедуру проведення та психокорекційний зміст деяких тренінгових вправ, які увійшли у програму соціально-психологічного тренінгу комунікативних компетенцій студентів ЗВО.

Для оптимізації становлення механізму соціальної перцепції емпатії, яка полягає у здатності до співчуття та співпереживання до іншої людини, та з метою налагодження міжособистісної взаємодії та довіри учасників тренінгових груп, проводяться наступні вправи: «*Зустріч поглядами*», «*Розмова руками*», «*Опасіння*», «*Подарунки*» [4, с. 139; 5, с. 362].

Вправа «*Зустріч поглядами*» (тривалість 5-7 хвилин). Учасники сидять чи стоять в колі, опустивши очі. За командою ведучого вони одночасно піднімають голови, їх задача – зустрітися з ким-небудь поглядом. Кому це вдалося, залишають коло. Інші продовжують. Протилежна задача – піднявши очі, ні з ким не зустрітися поглядом.

Психокорекційний зміст: вправа розвиває навички міжособистісного сприймання, емпатії, спостережливості. Обговорення: На які ознаки орієнтувались учасники, виконуючи завдання? Звичайно, учасники інтуїтивно орієнтуються на тих партнерів, з якими вони дружать та тісно спілкуються у навчальних групах. Це спрацьовує і вони зустрічались поглядами, сміються і радіють з цього приводу [4, с. 139; 5, с. 362].

Вправа «*Розмова руками*» (тривалість 5-7 хвилин) Група ділиться на пари, які сідають впівоберта один до одного. Пари краще мають бути

малознайомі і різностатеві. Інструкція: «Ми поділились на пари. В кожній парі оберіть, хто буде першим, а хто другим. Тепер закрийте очі. Знайдіть в парах долоні один одного. Доторкніться двома долонями до долонь другого з пари. Тепер кожний перший з пари повинен спробувати своєю правою рукою щось сказати руці партнера. Маються на увазі, долоні, пальці, зап'ястя, зворотні сторони рук партнера. Ви можете торкатися, трясти, стискувати, терти тощо, але своїми рухами обов'язково намагатись щось сказати партнеру. Якщо партнер чітко уявляє що йому говорять, тобто що роблять з його рукою, він має “віддзеркалити” цю фразу, тобто зробити те саме з лівою рукою першого. Перший після цього говорить своєю правою рукою другу фразу другому, другий дзеркалить її першому, перший говорить третю фразу і т. д. Я дам вам 1,5-2 хвилини щоб ви поговорили. Тільки не відкривайте очі. Довіряйте один одному». Вправа в зворотному напрямку (3 хв). *Обговорення* (5 хв.): розкажіть як вам вдалося поговорити з партнером? Чи розуміли ви один одного? Що ви відчували під час вправи? Що легше, говорити чи розуміти? Вдруге було так само як вперше чи по-іншому? Чи ви наговорились? [4, с. 140; 5, с. 363].

З метою розвитку адекватності сприйняття емоційного стану партнерів у соціальній взаємодії, розвитку емоційного інтелекту учасників тренінгу використовувався ряд спеціальних вправ: «*Вгадай емоцію*», «*Скульптор і глина*».

Вправа «*Вгадай емоцію*» (тривалість 10 хв). Розглянемо варіанти:

1. Ведучий виходить за двері, решта вирішують в колі яку емоцію будуть зображати. Після чого ведучий повертається і учасники зображають домовлену емоцію, використовуючи міміку обличчя і позу. Задача ведучого – відгадати, яка емоція була задумана.

2. Те ж саме, але половина учасників зображають одну емоцію, а половина – другу. Ведучий спочатку відгадує які це емоції, а потім уточнює, хто і що зображає.

Психокорекційний зміст: розвиток навичок соціальної перцепції (сприймання та розуміння), яка свідчить про емоційні стани, навички експресивної поведінки (вираження емоцій).

Обговорення: до яких наслідків може призвести ситуація, якщо людина думає, що зображають одну емоцію, а оточуючі бачать зовсім іншу? А якщо людина говорить одне, а її вигляд свідчить зовсім про інше (наприклад, каже: «Мені цікаво», а на обличчі написана скука)? Чи згодні ви з таким висловом: «Вміння конструктивно виражати емоції – умова того, що вони не принесуть шкоди»? [11, с. 144; 5, с. 364]

Вправа «Скульптор і глина» (тривалість 10 хв). Учасники розбиваються на пари. В кожній парі один грає «скульптора», а другий – «глину». Задача «скульптора» – виліпити з «глини» скульптуру, яка виражає певний емоційний стан. Робиться це безпосередньо за допомогою фізичних впливів на «глину» без слів. Задача «глини» – бути пластичною, піддатливою, максимально повно відтворити творчий задум «скульптора». Одночасно можуть працювати кілька пар, після закінчення роботи «скульптури» виставляються на загальний огляд, а інші учасники висувають гіпотези про те, що вони виражають. Коли всі гіпотези вислухані, «скульптори» діляться своїм першопочатковим творчим задумом.

Психокорекційний зміст: для «скульптора» – це розвиток експресивності і вміння виражати свої емоції і почуття, а також ефективний спосіб отримання зворотного зв'язку. Для «глини» – це розвиток пластики і здатності до емпатії. Для групи в цілому це вправа на згуртування.

Обговорення: як учасники почували себе у ролі «скульптора», «глини», «відвідувачів виставки»? Які якості необхідні для «скульптора», щоб створити вдале творіння? А для «глини»? Чи зрозуміла «глина», що з неї хотіли зліпити? Чим визначалась зрозумілість задумів для глядачів? [11, с. 145-146; 5, с. 365].

Вимушені умови дистанційного та змішаного формату навчання в сучасних воєнних українських реаліях внесли свої корективи. Часто тренінгова взаємодія організована в дистанційному форматі через засоби онлайн зв'язку. Адаптивність, креативність та гнучкість педагога ЗВО в сучасних реаліях полягає у використанні різних цифрових платформ створення презентацій (Canva, Prezi, Power Point тощо) та іншого цифрового контенту з метою візуалізації інформації та організації тренінгової взаємодії між учасниками (програма mentimeter для опитування студентів, електронні анкети в гугл формах, поділ на кімнати в Zoom тощо).

Ми імплементуємо тренінгові технології у взаємодії зі студентами спеціальності 012 Дошкільна освіта під час вивчення вибіркового дисциплін «Тренінг педагогічних комунікацій», «Студія тренінгових технологій», «Професіогенез особистості майбутнього вихователя ЗДО» на кафедрі дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Таким чином, обґрунтовано доцільність використання тренінгових технологій в освітньому процесі закладу вищої освіти з метою формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти.

Використані джерела:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). [Електронний ресурс]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Закон України «Про освіту»: новий (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380). [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>
3. Корх В. М. Розвиток механізмів соціальної перцепції в підлітковому та юнацькому віці: Дис...канд. психол. наук: 19.00.05/ В.М.Корх. КНУ ім. Т. Шевченка. МОН України. Київ, 2013. 278 с.
4. Корх В. М. Розвиток механізмів соціальної перцепції в підлітковому та юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. КНУ ім. Т. Шевченка. МОН України. Київ, 2013. 278 с.
5. Корх В. М. Формування комунікативної компетентності студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти засобом соціально-психологічного тренінгу. Теоретичні і технологічні засади підготовки здобувача вищої освіти до формування соціально успішної особистості у дитинстві: колективна монографія / В. П. Андрущенко та ін.; за заг. ред. проф. В. П. Андрущенко. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023 р. С. 340-367. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/45886>
6. Філософія освітнього простору: психологічний та психолінгвістичний дискурс: колективна монографія / за ред. Н. В. Корчакової, Київ: вид-во «Центр учбової літератури», 2022. 468 с.